

Н. В. Дячок, Київський університет імені Бориса Грінченка

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ЯК НАУКОВОГО ПОНЯТТЯ

Дячок Н. В.

Історія становлення професійної мобільності як наукового поняття

Автором здійснено історичний аналіз наукового поняття "професійна мобільність". Автором проаналізовано соціологічну точку зору стосовно поняття "мобільність" (перехід індивіда, соціального об'єкта або цінності, створеної або модифікованої завдяки людській діяльності, від однієї соціальної позиції до іншої). Розглянуто точку зору економічної науки (мобільність розглядається як рух робочої сили або як здатність і готовність робочої сили змінювати місце роботи, регіон чи сферу діяльності). Розкрито психологічну точку зору стосовно наукового поняття "професійна мобільність" (психологічні аспекти профорієнтації і трудової діяльності; внутрішньо-мотиваційний, інтелектуально-вольовий компоненти особистості). Зазначено педагогічну точку зору: уміння знаходити адекватні способи розв'язання проблеми і виконання нестандартних задач, тобто, вважають, що професійна мобільність є критерієм професійної компетентності. Запропоновано сучасне наукове трактування поняття "професійної мобільності" – це процес зміни інтересів працівника і акт прийняття рішення про зміну місця роботи чи професії, це біль-менш стійка властивість особистості, підготовленість чи здатність її до зміни виду професійної діяльності. Описано основні характерні риси професійної мобільності.

Подальшого розвитку набули інноваційні форми, методи, засоби формування професійної мобільності.

Ключові слова: мобільність, соціальна мобільність, професійна мобільність, соціальна стратифікація.

Дячок Н. В.

История становления профессиональной мобильности как научного понятия

Автором осуществлен исторический анализ научного понятия "профессиональная мобильность". Автором проанализирована социологическая точка зрения относительно понятия "мобильность" (переход индивида, социального объекта или ценности, созданной или модифицированной благодаря человеческой деятельности, от одной социальной позиции к другой). Рассмотрена точка зрения экономической науки (мобильность рассматривается

как движение рабочей силы или как способность и готовность рабочей силы менять место работы, регион или сферу деятельности). Раскрыто психологическую точку зрения относительно научного понятия "профессиональная мобильность" (психологические аспекты профориентации и трудовой деятельности; внутренне мотивационный, интеллектуально-волевой компоненты личности). Указано педагогическую точку зрения: умение находить адекватные способы решения проблемы и выполнения нестандартных задач, то есть, считают, что профессиональная мобильность является критерием профессиональной компетентности. Предложено современное научное определение понятия "профессиональной мобильности" – это процесс изменения интересов работника и акт принятия решения об изменении места работы или профессии, это более-менее устойчивое свойство личности, подготовленность или способность ее к изменению вида профессиональной деятельности. Описаны основные характерные черты профессиональной мобильности.

Дальнейшее развитие получили инновационные формы, методы, средства формирования профессиональной мобильности.

Ключевые слова: мобильность, социальная мобильность, профессиональная мобильность, социальная стратификация.

Розбудова України як демократичної держави передбачає її входження у світовий і європейський освітній простір, його модернізацію, підготовку висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців, здатних продуктивно здійснювати професійну діяльність. Провідними викликами сучасного соціуму є підготовка професійно мобільного фахівця, який досконало володіє культурою й педагогічними технологіями, ефективно використовує існуючі засоби комунікації.

Незаперечно важливою є потреба у формуванні професійної мобільності саме у майбутніх фахівців, оскільки у сучасних умовах важливо не лише мати професію, а й бути готовими змінити її протягом життя.

Професійна мобільність фахівців різного профілю стала предметом міждисциплінарного дослідження вчених ще з 70-х років ХХ століття, зокрема, у соціології: Т. Заславська, С. Ліпсет, П. Сорокін та ін.; економіці: П. Блау, Н. Ничкало, О. Симончук, О. Філатов, Д. Чернилевський; психології: І. Мартинюк, Л. Мітіна, В. Осовський; педагогіці: Н. Коваліско, Б. Лихачов, П. Новиков, Л. Пономарьов, О. Безпалько та інші.

У сучасних умовах реформування вищої освіти, активно вивчають розвиток професійної мобільності В. Андрущенко, Т. Голубенко, Т. Гордєєв, В. Гринько, Н. Грицькова, Ю. Гуров, Є. Іванченко, Б. Ігошев, О. Кіпіна, Ю. Клименко, Н. Кожемякіна, Н. Мерзлякова, Л. Меркулова, Е. Нікітіна, Л. Пілецка, Р. Пріма, Н. Сидорова, С. Сисоєва, Л. Сушенцева, І. Хомюк, Л. Хоружа, І. Шпекторенко, Н. Чернуха, В. Юрченко, О. Яненко.

Мета статті – здійснити історичний аналіз наукового поняття "професійна мобільність".

Розглядаючи професійну мобільність як наукове поняття, слід зазначити, що воно є предметом міждисциплінарного дослідження, варто відзначити, що найбільше це поняття розглядалося у філософії, соціології, економіці, психології та педагогіці.

Дослідження професійної мобільності педагогікою, психологією, філософією, соціологією дає змогу нам стверджувати про міждисциплінарність професійної мобільності, яка проявляє себе передусім у ході дослідження комплексних проблем, пов'язаних з формуванням професійної мобільності, які для свого аналізу і вирішення потребують залучення методології численних окремих наукових дисциплін. Під час дослідження професійної мобільності міждисциплінарний підхід дає змогу представити цілісність аналізу даного феномену.

Нам імпонує думка Т. Заславської про те, що, професійна мобільність є однією із форм трудової мобільності і є не стільки економічним чи соціальним, скільки міждисциплінарним поняттям. На її думку, професійна мобільність виражається в професійному, кваліфікаційному, соціальному, галузевому, територіальному та інших переміщеннях індивідів, є своєрідною формою їх адаптації до нових технологічних і економічних умов функціонування. На відміну від попередньої точки зору науковця, Заславська Т. вказує на тісний зв'язок професійної мобільності з адаптаційним фактором виробництва [2, с. 3].

Розвиток соціологічної точки зору розпочався на Заході (Великобританія, Швеція) з середини ХХ століття. Фундаційною основою для вивчення такого

феномена, як професійна мобільність, стали праці Е. Дюркгейма та М. Вебера. Вчені досліджували даний феномен з точки зору функціонального підходу, який, в свою чергу, був спрямований на аналіз професійної мобільності як суспільного явища. Основоположником теорії соціальної мобільності прийнято вважати П. Сорокіна. Зміна соціальної структури суспільства П. Сорокіним визначається як соціальна циркуляція [10]. Під соціальною мобільністю вчений розуміє будь-який перехід індивіда або соціального об'єкта з однієї соціальної позиції у соціальному просторі в іншу [10]. Соціальний простір за Сорокіним – це певна соціальна структура суспільства, яка має два основних класи координат: горизонтальний (наприклад, соціальні групи католиків, демократів, промисловців) і вертикальний (наприклад, єпископ – парафіянин, партійний лідер – рядовий член партії, управлінець – робітник), які є параметрами соціального простору.

В економічній літературі знаходимо дещо інші трактування дефініції мобільності робітників. З економічної точки зору мобільність розглядається як категорія, для вивчення якої сформувався два підходи. Відповідно до першого, мобільність розглядається як рух робочої сили, а враховуючи наступний, як здатність і готовність робочої сили змінювати місце роботи, регіон чи сферу діяльності [6].

Варто зазначити, проблема мобільності в економіці пов'язана з розглядом професійної мобільності як елемента ринкової організації праці, а саме: відтворенням трудових ресурсів, зміною професійного і кваліфікаційного статусу робітників як виробників та споживачів матеріальних благ [4, с. 18 – 19]. Посилення диференціації й інтеграції соціальних структур і функцій, що охоплюють усі елементи громадського життя, у тому числі й трудової сфери, де процеси поділу й спеціалізації праці все наростають, вказує на системність суспільства [11].

В економіці «професійна мобільність» – це зміна групою осіб або індивідом позиції, місця зайнятого в професійній структурі; переходи людей з одних професійних груп і верств до інших. Розрізняють «вертикальну»

професійну мобільність – рух вгору вниз у професійно-кваліфікаційній структурі, і «горизонтальну» переміщення без якісної зміни професії й кваліфікації [9].

Аналіз психологічних досліджень проблеми професійної мобільності свідчить, що означена проблема тісно пов'язана з мотивами та метою діяльності, як основними чинниками прояву мобільності. Зокрема, це – психологічні аспекти профорієнтації і трудової діяльності (Є. Климов); професійне самовизначення випускників, пошук роботи, адаптація на робочому місці, підвищення кваліфікації тощо (В. Шубкін, К. Сабір'янова, В. Ядов та інші); внутрішньо-мотиваційний, інтелектуально-вольовий компоненти особистості (О. Нікітіна) [7, 12].

Ми погоджуємося з думкою О. Нікітіної в тім, що психологічною основою професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних і вольових процесів, завдяки чому створюється індивідуальне поле готовності до професійної мобільності [7].

Дослідження «професійної мобільності» педагогічною наукою розпочато не так давно, але не дивлячись на це Є. Іванченко стверджує, що «в умовах нових соціально-економічних відносин, що все більше стверджують себе на Україні, педагогічна наука не може не порушувати питання професійної мобільності спеціалістів, бо ринок праці диктує підвищені вимоги до якості підготовки молодих фахівців, спроможних до конкурентної боротьби за робочі місця» [4, с. 25].

Відповідно до історико-педагогічного аналізу дефініції «професійна мобільність» можемо стверджувати, що починається розгляд дефініції в соціології з поняття «соціальна мобільність», але останнім часом «професійна мобільність» все частіше і частіше стає предметом дослідження психолого-педагогічної сфери.

Сучасні науковці стверджують, що професійна мобільність є не що інше, як уміння знаходити адекватні способи розв'язання проблеми і виконання нестандартних задач, тобто, вважають, що професійна мобільність є критерієм

професійної компетентності. Існує також думка, що професійна мобільність характерна для людей, які відчувають нестачу необхідних професійних навичок і тому відчувають себе невпевнено. Тому вони приймають рішення щодо подальшого навчання чи активного пошуку роботи, або ж освоєння нової професії [3].

Поява педагогічних категорій *«мобільність»* та *«професійна мобільність»* зумовлена декількома причинами, з-поміж яких науковці виділяють зовнішні та внутрішні. Зовнішні причини, на думку В. Борисова, визначаються змінами в середовищі життєдіяльності людини (глобальні та індивідуальні). Глобальні зміни викликані реструктуризацією української економіки, а індивідуальні можуть бути викликані зміною професії, робочого місця, статусу в організації в результаті різних причин (стан здоров'я, зміна місця проживання тощо) [1]. Внутрішні причини залежать від індивідуальної спрямованості особистості. З одного боку, вони визначаються мотивацією успіху, яка викликає в особистості прагнення до вдосконалення професійних умінь та навичок, саморозвитку, кар'єрного зростання, а з іншого, пізнім професійним самовизначенням, що передбачає перехід до професії, яка значно відрізняється за профілем від одержаної раніше професійної освіти. Сучасна ситуація в суспільстві вимагає від людини «здатності до самозмінювання як способу прийняття виклику швидко змінюваній реальності з орієнтацією на автономність, незалежність, опору на власні сили».

Наразі професійна мобільність відіграє надзвичайно важливу роль у сучасному соціумі, адже вона пов'язана з рівнем професійної освіти людини і є найбільш надійним каналом висхідної професійної мобільності. Цілком слушною є думка Р. Пріми стосовно того, що професійну мобільність доцільно розглядати як: «підґрунтя ефективного реагування особистості на «виклик» сучасного суспільства, своєрідний особистісний ресурс, що лежить в основі дієвого перетворення суспільного довкілля і самого себе в ньому; системне багатогранне явище, що вимагає інтегрованого, міждисциплінарного підходу щодо дослідження; внутрішній (мотиваційний, інтелектуальний, вольовий)

потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації і діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах у відповідності з власними життєвими позиціями; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем» [8, с. 101–102].

Зазначимо, що педагогічна складова професійної мобільності забезпечується системотвірним чинником формування сучасного кваліфікованого фахівця стає його підготовка до професійного розвитку. Формування професійної мобільності в процесі навчання припускає безперервність навчального пізнання як необхідної умови створення нового знання. Професійна мобільність у навчальному пізнанні реалізується в процесі здійснення міжпредметних і міжциклових зв'язків на основі системного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів.

Враховуючи вище зазначені сучасне наукове трактування поняття «професійної мобільності», можемо узагальнити їх, *професійна мобільність* – це процес зміни інтересів працівника і акт прийняття рішення про зміну місця роботи чи професії, це біль-менш стійка властивість особистості, підготовленість чи здатність її до зміни виду професійної діяльності.

Зазначимо, як наукове поняття професійна мобільність володіє сукупністю особистісних характеристик, що виявляються в ситуації зміни професії. Під цим розуміють такі якості: схильність до творчості, прагнення до постійного самовдосконалення й самоактуалізації, здатність до ризику, прояву ініціативи, заповзятливості у суспільному та громадському житті, на робочому місці тощо.

Узагальнюючи різні погляди на трактування дефініції мобільність, можемо констатувати, що у переважній більшості випадків вони базуються на різних положеннях неокласичного підходу, в межах якого не береться до уваги,

що сторони (робітники і роботодавці), які приймають рішення про звільнення (переміщення), хоча й діють в умовах невизначеності добровільно й автономно, але при цьому впливають один на одного, що робить прийняті ними рішення взаємозалежними. Таким чином, мобільність фахівців являє собою результат не відособленого, а взаємозалежного прийняття рішень учасниками ринку праці.

У даній статті не охоплено всі аспекти проблеми формування професійної мобільності, зокрема, подальшого дослідження потребують інноваційні форми, методи, засоби формування професійної мобільності фахівців, ефективний вітчизняний та зарубіжний досвід означеної наукової проблеми тощо.

Література

1. **Борисов В. А.** Социальная мобильность в советской России / В. А. Борисов // Социологическое исследование. – 1994. – № 4. – С. 114–117.
2. **Заславская Т. И.** Трудовая мобильность как предмет экономико-социологического исследования /Т. И. Заславская// Методологические проблемы социологического исследования мобильности трудовых ресурсов / АН СССР. Сиб. отд-ние. Ин-т экон. и организации промышл. производства. – Новосибирск : Наука, 1974. – 318 с.
3. **Дьоміна Г. А.** Вікова і педагогічна психологія / Г. А. Дьоміна // Методичні рекомендації для практичних занять, індивідуально-самостійної роботи, модульного контролю знань студентів.– К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 52 с.
4. **Іванченко Є. А.** Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / Євгенія Анатоліївна Іванченко. – Одеса, 2005. –181 с.
5. **Кансузян Л. В.** Мотивация получения высшего образования в учебной деятельности современных студентов // Культурно-исторический подход и проблемы творчества. – М. : РГГУ, 2003. – С. 272-281

6. **Кугель С. А.** Профессиональная мобильность в науке / С. А. Кугель. – М. : Наука, 1983. – 372 с.
7. **Никитина Н. Н.** Введение в педагогическую деятельность: теория и практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н. Н. Никитина, Н. В. Кислинская. – М. : Академия, 2007. – 224 с.
8. **Пріма Р. М.** Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія / Р. М. Пріма; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Д. : ІМА-прес, 2009. – 368 с.
9. **Райзберг Б. А.** Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 5-е изд. перераб. и доп. – М. : ИНФРА, 2006. – 495 с.
10. **Сорокин П. А.** Социальная мобильность, ее формы и флуктуации / П. Сорокин // Кравченко А. И. Социология: хрестоматия для вузов.– М. : Академ. проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2002.– С. 449–479.
11. **Хоршева О. В.** Педагогические условия формирования мобильности младших школьников в процессе обучения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01- общая педагогика, история педагогики и образования / Ольга Валериевна Хоршева. – Рязань, 2003. – 192 с.
12. **Ядов В. А.** Социальная идентификация в кризисном обществе / В. А. Ядов // Социологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 35–52.

Diachok N. V.

The History of Developing Professional Mobility as a Scientific Concept

The author carried out a historical analysis of the scientific concept of professional mobility. The author analyzes the sociological point of view concerning the concept of "mobility" (the transition of an individual, a social object or value created or modified through human activity, from one social position to another). The viewpoint of economic science is considered (mobility is seen as the movement of labor or as the ability and readiness of the workforce to change the place of work, region or sphere of activity). The psychological point of view concerning the scientific concept of "professional mobility" (psychological aspects of vocational guidance and labor activity, internal motivational, intellectual-volitional components of the personality) is revealed. The pedagogical point of view is indicated: the ability to find adequate ways of solving the problem and performing non-standard tasks, that

is, they consider that professional mobility is a criterion for professional competence. The modern scientific interpretation of the concept of "professional mobility" is proposed - a process of changing the interests of the employee and the act of making a decision to change the place of work or profession is a pain-less stable personality trait, preparedness or ability to change the type of professional activity. The main characteristics of professional mobility are described.

Further development of innovative forms, methods, means of formation of professional mobility have been acquired.

Key words: mobility, social mobility, professional mobility, social stratification.

Відомості про автора

Дячок Надія Валентинівна – викладач кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. Коло наукових інтересів – професійна мобільність, професійна підготовка вчителів іноземних мов.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2018 р.

Прийнято до друку 30.03.2018 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чернуха Н. М.